

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Agnieszka Wieczorek
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- tytuł zawodowy magistra na kierunku historia, Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w zakresie specjalność ogólnohistoryczna, 15 czerwca 1998 r., Tytuł pracy: Czasy saskie w historiografii polskiej 1697-1763.

- stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych UMK, 16 września 2003 r., Tytuł rozprawy: Między majestatem a wolnością. Pisma polityczne z okresu rozbitcia wewnętrznego w dobie wojny północnej 1703-1710.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych:
Od 1 października 2001 do 2003 roku – asystent w Zakładzie Metodologii i Dydaktyki Historii Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
Od 2003 roku – do chwili obecnej – adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Historii i Wiedzy o Społeczeństwie Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Oprócz tego w latach 2000-2003 pracowałam w Zespole Szkół nr 9 w Toruniu jako nauczyciel historii.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

- a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego: *Misje ludowe Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo na terenie Rzeczypospolitej od połowy XVII do początku XIX wieku.*

- b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa),
Agnieszka Wieczorek, *Misje ludowe Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo na terenie Rzeczypospolitej od połowy XVII do początku XIX wieku*, Toruń 2014, ss. 670, 33 tabele, 15 wykresów, 50 map, 32 ilustracje, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Wskazana jako osiągnięcie naukowe monografia będąca podstawą wszczęcia postępowania habilitacyjnego została wydana przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2014 roku.

Monografia podejmuje temat z zakresu historii nowożytnej XVII, XVIII i początku XIX wieku. Książka przedstawia działalność Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo od połowy XVII do początku XIX wieku w zakresie organizowania misji oraz ukazuje szeroki zakres działań podejmowanych przez misjonarzy w kontekście prowadzenia parafii, szkół powiatowych i parafialnych, jak również organizowania i przygotowywania przyszłych alumnów w seminariach diecezjalnych i misjonarskich. Prezentowany w pracy duży zakres zadań wykonywanych przez misjonarzy miał na celu ukazanie roli, jaką odegrali w dziejach Rzeczypospolitej, przede wszystkim w działalności misyjnej, na tle ich pracy edukacyjnej i parafialnej. Obszar aktywności misyjnej został ograniczony do terenów Rzeczypospolitej, a w okresie rozbiorów do terytorium dawnej Rzeczypospolitej, natomiast w przypadku kilku miejscowości do Śląska (szczególnie w odniesieniu do misji zorganizowanych przez dom krakowski). W publikacji dokonano prezentacji przebiegu i organizacji misji z omówieniem sfery finansowej, geograficznej i kaznodziejskiej.

W pracy wskazanej jako osiągnięcie naukowe cezury chronologiczne zostały wyznaczone na podstawie periodyzacji przyjętej w materiałach źródłowych. Za początek przyjmują lata 50. XVII wieku. Wówczas to Wincenty a Paulo założyciel Zgromadzenia Misji wysłał na prośbę królowej Ludwiki Marii grupę pięciu misjonarzy (Lamberta aux Couteaux, W. Desdames, M. Guillot, J. Posny, S. Żelazowskiego), którzy przybyli do Warszawy pod koniec 1651 roku. W ciągu niespełna trzech lat członkowie zgromadzenia domu warszawskiego, pierwszej placówki misyjnej na terenie Rzeczypospolitej, w 1654 r.

przeprowadzili pierwsze misje w diecezji poznańskiej w Warszawie oraz w Skułach. Datę końcową stanowią lata 40. XIX wieku, kiedy zorganizowano ostatnie misje na ziemiach polskich, co spowodowane było polityką władz zaborczych zmierzającą do ograniczania działalności zakonów i zgromadzeń zakonnych.

Praca została oparta na materiałach rękopiśmiennych i drukowanych, jak również na literaturze przedmiotu. W tym celu została przeprowadzona kwerenda w bibliotekach i archiwach krajowych oraz zagranicznych. Najważniejszym źródłem ze względu na charakter pracy były sprawozdania misyjne opracowywane przez misjonarzy w czasie misji według ściśle określonego harmonogramu. Siłą rzeczy nie mogły to być obszerne relacje, gdyż miały one na celu wskazanie szczegółowych informacji na temat: miejsca i diecezji, w której odbywała się misja, terminu misji, liczby osób przyjmujących komunie świętą, składu zespołu misyjnego ze wskazaniem kierownika misji, czasu trwania misji, jak również dotyczących samej parafii (m.in. problemów nurtujących jej mieszkańców, stanu, w jakim znajdował się kościół parafialny, relacji między ludźmi, często odmiennych wyznań). Wyjątek stanowiły sprawozdania z przebiegu misji jubileuszowych, w przypadku których opisy były bardziej obszerne (często spotkania odbywały się w kilku kościołach). Tego rodzaju misje, ze względu na charakter i znaczenie, trwały dłużej, a w ich przeprowadzeniu brała udział większa liczba misjonarzy oraz członków innych zgromadzeń i zakonów, jak również uczestniczyła w nich większa liczba wiernych. Szczególnie cenne okazały się sprawozdania zachowane w księgach misyjnych ukazujących pełny przebieg działalności misyjnej. Mowa tutaj o „liber missionum” prowadzonych przez misjonarzy z domów: warszawskiego, krakowskiego, siemiatyckiego, gnieźnieńskiego, płockiego, lwowskiego, śmiłowickiego, orszańskiego i wileńskiego. Zgromadzony materiał (na przykład w przypadku domu warszawskiego dysponujemy zapisami z misji od 1654 do 1844 roku, domu wileńskiego od 1689 do 1763, domu krakowskiego od 1682–1788) pozwolił na szerokie omówienie charakteru i przebiegu misji na terenie Rzeczypospolitej w zakresie ich organizacji. Wspomniany materiał był również podstawą do opracowania 4 Aneksów i 50 map. Informacje tam zamieszczone nigdy wcześniej nie były publikowane i wykorzystane w tak dużym zakresie, jak również nie zostały ujęte w sposób całościowy.

Uzupełnieniem wspomnianych zbiorów były materiały na temat początków i rozwoju domów w Warszawie, Krakowie, Wilnie, Siemiatyczach, Płocku, Gnieźnie, Tykocinie, Włocławku, Chełmnie, Łowiczu, Mławie, Przemyślu, Krasnymstawie, Samborze, Brzozowie, Łyskowie, Krasławiu, Głogowie Małopolskim, Worniach, Mikulińcach, Żytomierzu,

Mohylewie, Iłkuście, Mińsku, Pawłowsku, Białymstoku, Glinciszkach, Kamieńcu Podolskim, Indryczu, Świętym Wojciechu, Lwowie, Horodence, Zasławiu, Orszy, Śmiłowiczach, Oświeju, Poznaniu i Koloniach Saratowskich. Na ich podstawie mogłam określić zakres prac wykonywanych przez misjonarzy danego domu. Jako materiał porównawczy posłużyły mi sprawozdania misyjne znajdujące się w zbiorach paryskich, w archiwum Zgromadzenia Misji (Archiwum St. Lazare), na podstawie którego mogłam dokonać zestawienia przebiegu misji na dwóch odrębnych obszarach działalności misjonarzy pracujących we Francji i Rzeczypospolitej. Równie ważne były zasoby bibliotek w Rydze, które pozwoliły na uzupełnienie informacji dotyczących księgozbiorów misjonarskich. Zachowany księgozbiór biblioteki domu zgromadzenia w Krasławiu wskazuje na wykorzystywanie dzieł z zakresu kaznodziejstwa w opracowywaniu chociażby kazań misyjnych. Niezwykle istotne okazały się także zbiory katechizmów i kazań misyjnych zachowane w rękopisie, jak również w wersji drukowanej, które stanowiły o problemach i kwestiach poruszanych przez misjonarzy podczas spotkań z miejscową ludnością. Warto podkreślić, że dla zobrazowania sfery finansowej w pracy wykorzystano również księgę wydatków domu siemiatyckiego, jedyne tego rodzaju źródła zachowane w zbiorach drohiczyńskich. Na jego podstawie mogłam określić zakres wydatkowanych pieniędzy na bieżące potrzeby misjonarzy, w tym także na misje.

Wykorzystano również materiały drukowane zachowane w postaci okólników, zbiorów pism oficjalnych oraz cyrkularzy będących podstawą do przedstawienia struktury i funkcji Zgromadzenia Misji oraz przebiegu misji na terenie Rzeczypospolitej. Ważnym źródłem drukowanym okazała się korespondencja. Posłużyła do zapoznania się z problemami nurtującymi członków zgromadzenia, szczególnie w pierwszych latach działalności na nowym terenie i podejmowanymi próbami ich rozwiązania. Nowe doświadczenia, relacje z królową Ludwiką Marią, skutki wojen ze Szwecją, jakie bezpośrednio dotknęły misjonarzy, stanowiły przedmiot rozmowy z Wincentym a Paulo. Liczba zachowanych listów jest dowodem na to, że założyciel zgromadzenia dbał nie tylko o płynny przebieg informacji między Paryżem a Warszawą, ale także starał się na bieżąco udzielać rad i rozstrzygać sporne kwestie.

Po przeprowadzeniu szczegółowej kwerendy w archiwach i bibliotekach na terenie Polski, Francji oraz Łotwy, gromadzone informacje wprowadzane były do programu Microsoft Excel i opracowywane. Tworzone z nich tabele oraz wykresy, były następnie zamieszczane w pracy. Zebrany materiał źródłowy oraz literatura przedmiotu posłużyły do

odtworzenia składów grup misyjnych oraz miejsc głoszonych misji. W przypadku map dane wprowadzane były do programu Google Maps poprzez pliki KML i FolderPath.

W pracy będącej głównym osiągnięciem naukowym zajęłam się określeniem pozycji Zgromadzenia Księży Misjonarzy na tle innych zgromadzeń i zakonów głoszących misje w Europie oraz na terenie Rzeczypospolitej w omawianym okresie. Zwrócono uwagę na okoliczności rozwoju i kształtu misji ludowych organizowanych przez franciszkanów, dominikanów, jezuitów, marianów, bazylianów, kapucynów, misjonarzy i innych, jak również przedstawiono kaznodziejów – misjonarzy, którzy najbardziej zasłużyli się w pracy misyjnej (m. in. A. Liguori, Leonardo z Porto Maurizio, Paweł od Krzyża, Wincenty a Paulo, H. Kostecki, W. Owłóczymski, M. Wiczorkowski, M. Kurzeniecki, Elias z Uściługa, S. Lachowski, M. F. Karpowicz i inni). Zwrócono uwagę na obszary ich działalności oraz metody stosowane podczas głoszenia kazań. Przedmiotem mojej szczególnej uwagi była „mała metoda” (fr. *la petite méthode*), wprowadzona do kanonu misyjnego przez Wincentego a Paulo, jako skuteczne narzędzie przekazu Ewangelii. Na tym tle osobnym przedmiotem analizy uczyniłam przebieg misji na terenie diecezji płockiej. Ukazałam wpływ Michała Jerzego Poniatowskiego na kształt i charakter misji na tym obszarze. Przedstawiłam porządek dnia misyjnego, jak również odniosłam się do zaleceń biskupa względem przebiegu misji (m.in. wyznaczenia miejsca spowiednikowi, przebiegu spowiedzi, zwrócenia uwagi na podpadłe małżeństwa, informowania biskupa o przebiegu misji).

W monografii zajęłam się wskazaniem rozwoju Zgromadzenia Misji na terenie Rzeczypospolitej. Starłam się określić rolę misjonarzy francuskich w formowaniu struktur nowego zgromadzenia, jak również w nawiązywaniu kontaktów z osobami świeckimi i duchownymi. Wskazana została w tym względzie rola królowej Ludwiki Marii Gonzagi, która objęła opieką członków zgromadzenia, a tym samym zadbała o stworzenie jak najlepszych warunków do ich rozwoju, przekazując im w 1653 r. kościół Świętego Krzyża w Warszawie. Przedmiotem mojej uwagi stali się również inni fundatorzy pierwszych placówek powstających na terenie Rzeczypospolitej: Michał Radziejowski, Jan Małachowski, Aleksander Kotowicz oraz Jan Stanisław Zbąski. Wskazana liczba fundacji (Warszawa, Kraków – 2 domy, Wilno, Chełmno, Przemyśl i Łowicz) w pierwszych latach istnienia zgromadzenia dowiodła, że misjonarzom powierzano prowadzenie seminarium i parafii, stwarzając tym samym dogodne warunki do rozpoczęcia działalności misyjnej. Zebrany materiał pozwolił na określenie pozycji zgromadzenia działającego na terenie Rzeczypospolitej na tle form działalności placówek misjonarskich istniejących we Francji.

Okazało się, że liczba domów powstających w prowincji polskiej nie odbiegała od liczby placówek zajmujących się prowadzeniem misji we Francji w odniesieniu do obszaru działania poszczególnych prowincji. W Polsce do końca XVII wieku misjonarze wyruszali na misje z pięciu miejscowości: Krakowa, Warszawy, Chełmna, Wilna i Łowicza. Podobnie było w Akwitanii, gdzie działało pięć domów zajmujących się prowadzeniem misji (Notre-Dame de la Rose, Cahors, Montauban, Bordeaux i Sarlat). Warto podkreślić, że ta ożywiona działalność misyjna na terenie Rzeczypospolitej miała właśnie wpływ na utworzenie w latach 80. XVII wieku prowincji polskiej. Również zakres pełnionych przez misjonarzy zadań w zakresie duszpasterstwa, czy kształcenia nowych alumnów nie odbiegał od zadań misjonarzy z domów powstających na zachodzie Europy. Wystarczy wspomnieć zakres obowiązków misjonarzy warszawskich, którzy zajmowali się prowadzeniem misji, parafii, rekolekcji oraz kształceniem kleryków w seminarium diecezjalnym i misjonarskim. Warte podkreślenia było również wskazanie roli misjonarzy francuskich (Lamberta aux Cousteaux, W. Desdames, P. Godquin, M. Duperroy, czy J. Eveillard) w formowaniu się struktur nowego zgromadzenia. Część z nich nauczyła się języka polskiego, co było niezwykle przydatne podczas wyjazdów na misje. Szczególnie szybko opanował go W. Desdames, który wykorzystał nowo nabyte umiejętności językowe w tłumaczeniu katechizmu francuskiego na język polski. Badania wskazały również, że nie wszyscy potrafili odnaleźć się w nowej rzeczywistości, co skutkowało powrotem misjonarzy pochodzenia francuskiego do Francji (m.in. J. Aumont, A. Costart i J. de Lagrive). W publikacji zajęłam się również określeniem pozycji Piotra Jacka Śliwickiego pełniącego w latach 1739–1774 funkcję siódmego z kolei wizytatora prowincji polskiej. Dane uzyskane z zestawień tabelarycznych wskazały, że rozkwit działalności misyjnej nastąpił w czasie sprawowania przez niego funkcji wizytatora. Przeprowadzone badania dowiodły, że nigdy więcej misjonarze nie prowadzili działalności misyjnej zakrojonej na tak dużą skalę. Wpływ na to miała również podwojona liczba domów misyjnych (z 15 do 30), a tym samym liczba misjonarzy (z około 160 do prawie 300 osób) w omawianym okresie. W książce zajęłam się także określeniem pozycji zgromadzenia w okresie rozbiorów. Tym samym wykazałam wpływ utraty domów zgromadzeń w wyniku I i II rozbioru (m.in. Krasławia, Orszy, Śmiłowicz, Iłukszy) na konieczność podziału prowincji polskiej i wyodrębnienia z niej prowincji litewskiej (1794/1795). W książce znalazły się informacje na temat ograniczonej działalności misyjnej, spowodowanej utratą poszczególnych domów podczas I, II i III rozbioru. To, co udało się ustalić, to znaczne zmniejszenie liczby misji i wskazanie ograniczeń ze strony zaborców jako czynnika hamującego prowadzenie działalności misyjnej.

W rozprawie prezentowanej jako główne osiągnięcie naukowe przedstawiłam miejsca organizowanych misji. Na podstawie zebranych informacji udało się określić obszar działalności misyjnej. Okazało się, że każdy z domów miał jasno określony teren działania, jednak nie był on zawężony do granic diecezji, w której znajdowała się placówka misyjna. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są na przykład miejscowości położone na terenie diecezji wileńskiej, żmudzkiej, inflanckiej czy smoleńskiej, odwiedzane przez misjonarzy domu wileńskiego. Zresztą obszar aktywności wileńskiej grupy misyjnej pokrywał się w dużej mierze z działalnością misyjną między innymi domu w Śmiłowiczach, a na terenie diecezji wileńskiej pracowali również misjonarze z domu warszawskiego odwiedzający miejsca oddalone od domu zgromadzenia o kilkaset kilometrów (Augustów). Udało się określić nie tylko miejsca misji z uwzględnieniem dekanatów i diecezji, ale także zwrócono uwagę na te obszary Rzeczypospolitej, które były miejscami najczęściej odwiedzanymi przez misjonarzy. W monografii wskazano, że największą liczbę przeprowadzonych misji przez misjonarzy danej placówki odnotowujemy w granicach własnej diecezji. Na bazie zgromadzonego materiału źródłowego, stosując metodę statystyczną, wykonano wykresy, które obrazują rozwój poszczególnych placówek w zakresie prowadzenia misji w poszczególnych okresach funkcjonowania domu. Tam, gdzie było to możliwe, udało się ustalić dokładną liczbę misji zorganizowanych przez misjonarzy, która świadczy o ogromnym wysiłku organizacyjnym, jakiego podjęli się członkowie zgromadzenia. Należy tutaj podkreślić, że przyjęty przeze mnie podział względem diecezji i dekanatów z 1772 r. zastosowany również do ziem dawnej Rzeczypospolitej uwarunkowany był utrzymaniem jednolitej struktury pracy i ukazaniem liczby miejsc, a tym samym diecezji i dekanatów, do których misjonarze powracali w swojej pracy. Ważnym aspektem publikacji wymagającym osobnego omówienia było wskazanie obszaru działań misjonarzy pod względem liczby osób podejmujących pracę na misjach. W książce znalazło się miejsce na omówienie zespołów misyjnych i przedstawienie osób sprawujących funkcje dyrektorów misji. Zebrany materiał źródłowy umożliwił nie tylko dokładne odtworzenie składów grup misyjnych, ale również pozwolił na wskazanie osób pełniących funkcje dyrektorów misji. Wykazałam, że w pierwszych latach działalności zgromadzenia prym wiodli misjonarze francuscy, którzy z czasem zaczęli ustępować miejsca misjonarzom wychowanym i wykształconym w seminariach na terenie Rzeczypospolitej. Wskazałam również osoby, które większą część życia spędziły na misjach, zmieniając jedynie miejsce placówki zgromadzenia. Warta podkreślenia była również rola kleryków podczas misji, którzy najczęściej zajmowali się czytaniem katechizmów, nauczaniem pacierza i prawd wiary. Wśród nich były osoby, które w późniejszym okresie wchodziły w skład zespołów

misyjnych, niejednokrotnie pełniąc funkcję dyrektora misji. W książce zajęłam się także osobami, które były inicjatorami organizowanych misji. Ważną rolę w tym względzie odgrywali biskupi, jednak istotne było również podkreślenie roli proboszczów oraz osób świeckich. Osobnym przedmiotem analizy były misje o charakterze fundacyjnym. Podana w dokumencie fundacyjnym liczba misji i określenie obszaru ich głoszenia często zobowiązywało misjonarzy do odwiedzania terenów związanych z życiem fundatorów. Przedmiotem mojej uwagi stało się również wyposażenie misyjne. Zgodnie z zaleceniami założyciela Zgromadzenia Misji misjonarze wyjeżdżający na misje powinni zabierać ze sobą wszystkie potrzebne i niezbędne przedmioty służące zorganizowaniu i przeprowadzeniu misji. To, co udało się ustalić, to przede wszystkim lista przedmiotów potrzebnych do przeprowadzenia sakramentów, wykładu katechizmu i głoszenia kazań, sporządzania i spożywania posiłków oraz napojów, wśród których królowała kawa, jak również bielizna i przybory toaletowe. Zgromadzony materiał pozwolił również na omówienie wydatków przeznaczonych na misje i przedstawienie ich na tle kosztów miesięcznych domu zgromadzenia. Okazało się, że sumy przekazywane na misje nie były zbyt wysokie i w budżecie jednego miesiąca stanowiły niewielki wydatek.

W publikacji zwróciłam uwagę na przebieg misji ludowych, przedstawiając pewne tendencje zmian wprowadzanych do programu dnia misyjnego na terenie Rzeczypospolitej. Pierwsze sygnały o trudnościach w pracy misyjnej wysyłali misjonarze siemiatyccy. Podczas misji organizowanych na terenie diecezji łuckiej i wileńskiej spotykali się z unitami, którzy chcieli uczestniczyć w sakramencie pokuty i komunii świętej. W rezultacie kwestie sporne, wymagające wyjaśnienia, wpłynęły na przeprowadzenie zmian i sporządzenie w 1742 roku „Programu dnia w czasie misji”. Poza ogólnymi ramami przebiegu misji misjonarze mieli pozwolenie na ich głoszenie własnym sposobem, dostosowując rytm dnia misyjnego do miejsca i czasu, w których była organizowana misja. W publikacji zajęłam się także przedstawieniem roli dyrektora i pozycji pozostałych misjonarzy w zespole misyjnym. Przy omawianiu przebiegu misji wykazałam ścisłą zależność w zachowaniu i postępowaniu misjonarzy pracujących na terenie Francji oraz Rzeczypospolitej. Określenie obowiązków dyrektora warunkowało prawidłowy przebieg misji, jak również wskazywało na plan dnia względem godzin odpoczynku i pracy członków zgromadzenia. W tym zakresie zajęłam się również wskazaniem ścisłej współpracy, z określeniem wzajemnych relacji między członkami zgromadzenia podczas pracy na misjach a miejscowym proboszczem i wikarym. W książce określono również rolę misjonarzy w kontaktach z ludnością zaniedbaną pod względem religijnym, jak również tkwiącą jeszcze w zabobonach. Na tle wspomnianych zaniedbań

